

AgEcon SEARCH
RESEARCH IN AGRICULTURAL & APPLIED ECONOMICS

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search
<http://ageconsearch.umn.edu>
aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

Authors' contribution /
Wkład autorów:
A. Zaplanowanie badań/
Study design
B. Zebranie danych/
Data collection
C. Analiza statystyczna/
Statistical analysis
D. Interpretacja danych/
Data interpretation
E. Przygotowanie tekstu/
Manuscript preparation
F. Opracowanie
piśmiennictwa/
Literature search
G. Pozyskanie funduszy/
Funds collection

A DILEMMA: HOW MUCH STATE AND HOW MUCH MARKET IN THE JOHN MAYNARD KEYNES' THEORY OF INTERVENTIONISM

DYLEMAT: ILE PAŃSTWA A ILE RYNKU W TEORII INTERWENCJONIZMU JOHNA MAYNARDA KEYNESA

Włodzimierz Wójcicki

Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska
Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Wójcicki W. (2016), *A dilemma: How much state and how much market in the John Maynard Keynes' theory of interventionism / Dylemat: ile państwa a ile rynku w teorii interwencjonizmu Johna Maynarda Keynesa*. Economic and Regional Studies, Vol. 9, No. 1, pp. 111-124.

REVIEW ARTICLE

JEL code: E65

Submitted:
January 2016

Accepted:
January 2016

Number of characters:
43 420

Tables: 0
Figures: 0

References: 25

ARTYKUŁ PRZEGLĄDOWY

Klasyfikacja JEL: E65

Zgłoszony:
styczeń 2016
Zaakceptowany:
styczeń 2016

Liczba znaków ze
spacjami: 41 751
Tabele: 0
Rysunki: 0
Literatura: 25

Summary

Subject and purpose of work: This paper presents origins and reasons underlying formulation of the theory of state interventionism in the free-market mechanism of economy. Broad view on classical economic theory from contemporary situation is the main aim of the work.

Materials and methods: Author's as well as other economists' opinions have been employed to elucidate the essence and meaning of the concept of interventionism. A limited scope of information and the lack of dominance of assessment in shaping market equilibrium as well as the role of global demand and full employment have been indicated in this paper.

Results: J.M. Keynes argued that a state should play an active role in regulating the economy and should be able to make quick intervention decisions. Beside the theory proposed by J.M. Keynes, this paper outlined views by P. Krugman, A. Marshall and other economists considered as Neo Keynesians.

Conclusions: Comparison between liberal and intervention trends in economics leads to the concept of social market economy and contemporary studies on public economics.

Keywords: liberalism, neoliberalism, interventionism, John Maynard Keynes

Streszczenie

Przedmiot i cel pracy: Praca przedstawia genezę i uwarunkowania powstania teorii interwencjonizmu państwa w wolnorynkowy mechanizm gospodarki. Jej celem jest spojrzenie na klasyczną teorię z punktu widzenia współczesności.

Materiał i metody: W naświetleniu istoty i znaczenia koncepcji interwencjonizmu posłużono się obok własnych, także opiniami innych ekonomistów. W pracy wskazano na ograniczony zakres informacji i brak prymatu oceny w kształtowaniu równowagi rynkowej oraz rolę globalnego popytu i pełnego zatrudnienia w kształtowaniu równowagi rynkowej.

Wyniki: J.M. Keynes uzasadniał potrzebę aktywnej roli państwa w oddziaływaniu na gospodarkę i szybkość podejmowania decyzji interwencyjnych. Obok teorii zaproponowanej przez J.M. Keynesa zarysowano poglądy P. Krugmana, A. Marshalla i innych ekonomistów zaliczanych do grupy neokejnesistów.

Wnioski: Porównanie nurtu liberalnego i interwencyjnego w ekonomii prowadzi do koncepcji społecznej gospodarki rynkowej i współczesnych badań nad ekonomią sektora publicznego.

Słowa kluczowe: liberalizm, neoliberalizm, interwencjonizm, John Maynard Keynes

Address for correspondence/ Adres korespondencyjny: dr hab. Włodzimierz Wójcicki, Department of Economics and Management, Faculty of Economic and Technical Science, Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska, ul. Sidorska 95/97, 21-500 Biała Podlaska, Poland; phone: +48 83 344-99-05; e-mail: wl.wojcicki@gmail.com

Keynes, Keynesianism

John Maynard Keynes' theory drew numerous supporters and opponents both among well-known economists and well-known politicians. Opponents of the theory challenge two major issues regarding crisis situations: is state's intervention necessary - maybe it is better to trust the invisible hand of the market, and is the area of intervention chosen properly - maybe one should expect sufficient effects from a monetary policy without engaging budgetary resources.

Most of all, J.M. Keynes questioned convenient expectation of a distinctive return to market equilibrium according to Say's law of markets, which states that supply creates appropriate demand. In case of overproduction an entrepreneur starts limiting the production and reducing employment before reducing prices, and then he will be very careful before he decides to restore production capacity. State's intervention is necessary for it stimulates investments of enterprises, which are essential for boosting the economy. Basically, it had worked efficiently since the end of the war, but in the 1970s stagflation questioned this solution, however, without challenging its rationality in terms of the natural ability of the market to re-establish balance (Sierakowski 2009, p. 15).

The market functions based on three parameters: supply, demand and price. J.M. Keynes questioned the effectiveness of the informational role of prices. According to Keynes, prices react slowly to disturbances to the market equilibrium between supply and demand. Monopolies of enterprises in the output and trade unions are against reduction of prices and wages, so the output is reduced first. The lack of primacy of prices in terms of information makes the prices insufficient to be a basis for optimal assessment of situations affecting the future. The second thesis, accepted earlier, then challenged by J.M. Keynes, concerned the dependence of investments on savings. In the early stage of capitalism it was obvious, because only entrepreneurs as capital owners could make savings, which they could later invest in their enterprises or spend on luxury consumption. In the phase of stock market capitalism, the multitude of people with savings appeared out of the rentier class and the middle class, and naturally a diversity of motivations for their actions became significantly greater. Interest rate, accepted earlier by for example rentiers at the level of 5% (Piketty mentions it, we refer to it later in the paper), ceased to be a solid point of reference. And so savings and investment plans ceased to be mutually and directly coordinated. All in all, by challenging Say's law of markets, Keynes proved that national income and its dynamics depended not so much on supply, but on effective demand as the sum of consumer demands and investments. Its deficiency leads to forced unemployment, and earlier it was thought that it inevitably occurred only in the frictional and voluntary form.

J.M. Keynes proved that in macroeconomic terms (Keynes ascribed a leading role to macroeconomic indicators) not one, but a few equilibrium levels had to be taken into consideration. Whilst economic science

Keynes, keynesizm

Teoria Johna Maynarda Keynesa pozyskała licznych zwolenników i przeciwników, zarówno wśród znanych ekonomistów jak i wśród znanych polityków. Przeciwnicy teorii kontestują dwie ważne kwestie dotyczące sytuacji kryzysowych: czy interwencja państwa jest konieczna – bo może lepiej zaufać niewidzialnej ręce rynku oraz czy obszar interwencji jest właściwie wybierany – bo może wystarczających skutków należałoby oczekiwać ze strony polityki monetarnej, bez angażowania środków budżetowych.

J.M. Keynes zakwestionował przede wszystkim wygodne wyczekiwanie na samoistny powrót do równowagi rynkowej, zgodnie z prawem rynków Saya, według którego podaż stwarza odpowiedni popyt. Przy wystąpieniu nadprodukcji przedsiębiorca zanim obniży ceny, wcześniej zacznie ograniczać produkcję redukując zatrudnienie i następnie wykaże dużą ostrożność zanim zdecyduje się na odbudowę potencjału wytwórczego. Potrzebna jest interwencja państwa pobudzająca inwestycje przedsiębiorstw, istotne dla nakręcenia koniunktury. To w zasadzie skutecznie działało od zakończenia wojny, aż w latach 70. XX wieku wykorzystywanie tego rozwiązania zakwestionowała stagflacja, nie podważając jednak jego racjonalności co do naturalnej zdolności rynku odtwarzania równowagi (Sierakowski 2009, s. 15).

Działanie rynku opiera się na trzech parametrach: podaży, popycie, cenie. J.M. Keynes zakwestionował sprawność funkcji informacyjnej ceny. Jego zdaniem ceny reagują na naruszenie równowagi rynkowej pomiędzy podażą a popytem z opóźnieniem. Monopole przedsiębiorców w produkcji i związki zawodowe sprzeciwiają się obniżeniu cen i płac, zatem najpierw zmniejszana jest produkcja. Brak prymatu cenowego w sferze informacji sprawia, że ceny nie mogą być podstawą optymalnych ocen sytuacji rzutujących na przyszłość. Druga teza, wcześniej akceptowana, a zakwestionowana przez J.M. Keynesa, dotyczyła zależności inwestycji od oszczędności. We wczesnej fazie kapitalizmu było to oczywiste, bo tylko przedsiębiorcy jako właściciele kapitału mogli czynić oszczędności, które mogli przeznaczyć na inwestycje w prowadzone przedsiębiorstwa albo na luksusową konsumpcję. W fazie kapitalizmu giełdowego pojawiły się rzesze posiadaczy oszczędności spośród rentierów oraz klasy średniej i siłą rzeczy paleta motywacji ich działania stała się znakomicie bogatsza. Stopa procentowa, wcześniej zwyczajowo akceptowana na przykład przez rentierów na poziomie 5% (pisze o tym Piketty, o czym wspominały dalej), już nie stanowiła twardego punktu odniesienia. I tak plany oszczędzania i plany inwestycji przestały być wzajemnie i bezpośrednio skoordynowane. W sumie, kwestionując prawo rynku J.B. Saya J.M. Keynes dowodził, że dochód narodowy i jego dynamika zależą nie tyle od podaży, co od efektywnego popytu, będącego sumą zapotrzebowania konsumenckiego i inwestycji. Jego niedostatek prowadzi do bezrobocia przymusowego, a wcześniej sądzono o nieuniknionym jego występowaniu tylko w formie frykcyjnej i dobrowolnej.

should serve economic policy of a state. Economic aspects should be joined with social ones, which surely is a novelty with regard to A. Smith's theory (Klunia, Czernowałow, Czernowałowa 2016, p. 145). Among the above-mentioned team of authors, views of western economists are shared by A.W. Czernowałow. In his opinion, J.M. Keynes' theoretical achievements should include:

- Postulate of full employment's primacy over optimal use of limited resources and other priorities of neoclassicists.
- Challenge of the neoclassicists' conviction about the perfection of price information, which is late in signalling difficulties with the sale; entrepreneurs and trade unions prefer to limit output first, and later they agree on reducing prices.
- Challenge of the notion that there is a direct connection between savings and investments in respect of different motivations of people with savings and investors searching for capital.
- Indicating a major role of effective global demand, the deficiency of which creates forced unemployment (neoclassicists thought that unemployment only existed as frictional and voluntary).
- Concentration on macroeconomic analysis and state's role, which attributed practical aspect to economics.
- Indicating a need to connect real and monetary aspects of economics, while ensuring coherence of fiscal and monetary policies.
- According to A.W. Czernowałow (2016, p. 152), J.M. Keynes exhaustively argued that a state should play an active role in regulating the economy, namely:
- Instability of private investments under conditions of market economy subject to uncertainty makes national income and employment instable as well, and in the long run underemployment may continue to exist.
- Increase in national income and employment is determined by global demand; public expenditures may compensate for the instability of the public sector and stimulate economic growth employing the multiplier effect.
- Monetary policy affects the level of global demand through interest rate; fiscal policy should support private investments.
- A state should employ fiscal policy in the first place, ascribing a supporting role to monetary policy.
- Employing parameters of fiscal and monetary policies should take into consideration a condition of economy and accordingly to the phase of the cycle stimulate or stabilise the growth.
- Stabilisation of national income and employment is an objective of the state's economic policy in the short run while preventing inflation at the same time.

P. Krugman characterises the theory in question more synthetically. J.M. Keynes in his work, released in 1936 and written during the times of massive unemployment and dramatic situation of a large part of society proved that state's interventionism could relatively easily solve the crisis of the system. And, at

J.M. Keynes wykazał, że w ujęciu makroekonomicznym (wskaźnikom makroekonomicznym przypisuje rolę wiodącą) trzeba uwzględnić nie jeden, a kilka poziomów równowagi. Zaś nauka ekonomiczna powinna służyć polityce ekonomicznej państwa. Aspekty ekonomiczne powinny być łączone z socjalnymi, co niewątpliwie stanowi duże novum względem teorii A. Smitha (Klunia, Czernowałow, Czernowałowa 2016, s. 145). Spośród wymienionego zespołu autorskiego poglądy zachodnich ekonomistów prezentuje A.W. Czernowałow. Jego zdaniem do teoretycznych osiągnięć J.M. Keynesa trzeba zaliczyć:

- Postulat prymatu pełnego zatrudnienia przed optymalnym wykorzystaniem ograniczonych zasobów i innymi priorytetami neoklasyków.
- Zakwestionowanie przekonania neoklasyków o doskonałości informacji cenowej, bo jest ona spóźniona w sygnalizowaniu trudności ze zbytem; przedsiębiorcy i związki zawodowe wolą zaczynać od ograniczania produkcji, godzą się na obniżanie cen w dalszej kolejności.
- Zakwestionowanie poglądu o występowaniu bezpośredniego przełożenia pomiędzy oszczędnościami i inwestycjami na gruncie rozbieżności motywów, jakimi kierują się posiadacze oszczędności i inwestorzy poszukujący kapitału.
- Wskazanie na dużą rolę efektywnego popytu globalnego, którego niedostatek powoduje bezrobocie przymusowe (neoklasycy sądzili, że bezrobocie występuje tylko jako frykcyjne i dobrowolne).
- Skupienie uwagi na makroanalizie ekonomicznej i roli państwa, co przydało ekonomii wymiar praktyczny.
- Wskazanie potrzeby powiązania sfery realnej ze sferą pieniężną ekonomii, przy spójności polityki fiskalnej i polityki pieniężnej.
- J.M. Keynes, zdaniem A.W. Czernowałowa (2016, s. 152) wielostronnie uzasadniał potrzebę aktywnej roli państwa w oddziaływaniu na gospodarkę, mianowicie:
- Niestabilność prywatnych inwestycji w warunkach obciążonej niepewnością ekonomii rynkowej sprawia, że dochód narodowy i zatrudnienie też są niestabilne i w długim okresie może utrzymywać się niepełne zatrudnienie.
- Wzrost dochodu narodowego i zatrudnienia jest determinowany globalnym popytem; wydatki publiczne mogą kompensować niestabilność sektora prywatnego i stymulować wzrost gospodarczy wykorzystując efekt mnożnikowy.
- Polityka monetarna rzutuje na poziom globalnego popytu poprzez stopę procentową; polityka fiskalna powinna wspomagać prywatne inwestycje.
- Państwo powinno w pierwszym rzędzie posługiwać się polityką fiskalną, przypisując rolę wspomagającą polityce monetarnej.
- Operowanie parametrami polityki fiskalnej i monetarnej powinno uwzględniać stan koniunktury i odpowiednio do fazy cyklu stymulować lub stabilizować wzrost.
- Celem polityki ekonomicznej państwa jest stabilizacja dochodu narodowego i zatrudnienia w okresie krótkim, przy jednoczesnym zapobieżeniu inflacji.

the same time, Keynes did not want to overthrow the system, he wanted to modernize the system, but not everyone tackled his concept seeing the postulate to increase public expenditures and fearing an increase in taxes, which was mainly being connected with the aspiration to improve the well-being of unemployed. In J.M. Keynes' opinion remedial actions were not supposed to lead to state socialism but to revitalise the market through stimulating the demand, for pay cuts do not lead to full employment. Keynes admitted that while exploring economic theories he had changed opinions on them and he knew how difficult it was to do it with regard to common views and the dictate of formulaic ways of thinking. Keynes pointed it in his opinion (and he was an investor and he knew what he was talking about) on speculations on financial markets, which *consists in investigating what is averagely considered as an average opinion of the general public*. According to Paul Krugman, conclusions from the reading of this work can be expressed in four points (Krugman 2009, p. 359):

- an overall lack of demand appears in economies, with forced employment as its main result,
- spontaneous demand correction, if it exists, happens very slowly,
- government's fiscal policy can promptly stimulate demand and reduce unemployment,
- an increase in supply itself is not always enough to persuade the private sector to increase expenditures, as an issue of savings also exists.

However, Robert Skidelsky (2012, p. 74) cites the following fragment of P. Krugman's blog: "Were I to choose one the most important elements of John Maynard Keynes's work, it would be refutation of Say's law - which states that supply necessarily creates demand. ... very depressing, not even because people disagree with Keynes's argumentation, but because they are not aware of it."

J.M. Keynes preferred swift and decisive actions. His often quoted sentence *in the long run we are all dead* does not glorify interim solutions and is not a dissent from the need to study phenomena over long periods. Instead, it is a condemnation of passive waiting until the economy automatically tackles the crisis. Although an intervention usually connects with an increase in public expenditures, in the context of predicted benefits it should not be associated mainly with the lack of care for budget balance; economic development will compensate a periodic increase in deficit. In the "Keynesian era" since the mid-1930s until the early 1970s - when stagflation appeared - the main approach was an attempt to keep unemployment and inflation in equilibrium. Practical possibilities of employing that strategy were exhausted as full employment was becoming increasingly important and the doctrine of "sound public finances", which promoted great savings and which began to be considered as the reason for prolonging stagnation by suppressing demand, was being weakened.

The Economist weekly once recognised J.M. Keynes as the most important economist of the 20th century. Occurrence of disputes over the substance

Bardziej syntetycznie przedmiotową teorię charakteryzuje P. Krugman. J.M. Keynes w swoim, wydanym w 1936 roku, a napisanym w czasach masowego bezrobocia i dramatycznej sytuacji dużej części społeczeństwa dowodził, że kryzysowi systemu można względnie łatwo zaradzić poprzez interwencjonizm państwowy. Przy tym nie chciał systemu obalać, chciał go naprawiać, co nie wszyscy pojęli widząc postulat zwiększenia wydatków publicznych i obawiając się wzrostu podatków, co wiązano głównie z dążeniem do poprawy losu bezrobotnych. Zdaniem J.M. Keynesa działania naprawcze nie miały prowadzić do socjalizmu państwowego lecz do ożywienia rynku poprzez stymulację popytu, bowiem cięcia płac nie prowadzą do pełnego zatrudnienia. J.M. Keynes przyznaje, że zgłębiając teorie ekonomiczne zmieniał osąd o nich i wie jak trudno to czynić wobec upowszechnionych poglądów i dyktatu utartych sposobów myślenia. Zaznacza to w opinii (a sam był inwestorem i wiedział o czym mówi) o spekulacji na rynkach finansowych, która *polega na dociekaniu co się przeciętnie uważa za przeciętną opinię ogółu*. Zdaniem Paula Krugmana wnioski z lektury tego dzieła można zawrzeć w czterech punktach (Krugman 2009, s. 359):

- w gospodarkach pojawia się ogólny brak popytu, którego podstawowym skutkiem jest przymusowe bezrobocie,
- samoistna korekta popytu, jeśli w ogóle istnieje, to następuje bardzo powoli,
- szybko rozbudzić popyt i zmniejszyć bezrobocie może fiskalna polityka rządowa,
- samo zwiększenie podaży nie zawsze wystarcza aby nakłonić sektor prywatny do zwiększenia wydatków, występuje przeciwko kwestia oszczędności.

Robert Skidelsky (2012, s. 74) cytuje jednak następujący fragment blogu P. Krugmana: „Jeśli miałbym wybrać jeden najważniejszy składnik dzieła Johna Maynarda Keynesa, byłoby to obalenie prawa Saya – twierdzenia o tym, że podaż z konieczności kreuje popyt. ... bardzo przygnębiające jest nawet nie to, że ludzie nie zgadzają się z argumentacją Keynesa, ale że są jej nieświadomi.”

J.M. Keynes preferował działania szybkie i zdecydowane. Jego wielokrotnie cytowane zdanie *w długim okresie czasu wszyscy będziemy martwi* nie gloryfikuje rozwiązań doraźnych i nie jest odstępstwem od potrzeby badania zjawisk w okresach długich. Jest natomiast potępieniem biernego wyczekiwania aż gospodarka samoczynnie upora się z kryzysem. Wprawdzie interwencja zwykle łączy się ze zwiększeniem wydatków publicznych, ale w kontekście przewidywanych korzyści nie powinna być kojarzona głównie z brakiem troski o zachowanie równowagi budżetowej; rozwój koniunktury zrekompensuje okresowy wzrost deficytu. W „erze keynesowskiej” trwającej od połowy lat 30. do początku lat 70. XX wieku – kiedy pojawiła się stagflacja - główną metodą działania było usiłowanie zachowania równowagi pomiędzy bezrobociem i inflacją. Praktyczne możliwości stosowania tej strategii wyczerpały się w miarę jak narastało znaczenie pełnego zatrudnienia i jak słabła doktryna „zdrowych finansów publicznych” promująca politykę wielkich

of his theory and over assumptions undertaken for practical implementation of its elements seems natural considering such a noticeable authority. Rafał Woś's article sparkles with big names participating in those disputes. However, we will leave out the names this time so they will not divert our attention from the core subject. The main strand of the dispute consisted in an assessment of the connection between a wage and a size of employment. "Corrupted Keynesians" argue that there are three causes of unemployment: downward wage rigidity due to the lack of trade unions' consent for a reduction of wages, keeping a minimum wage and suppressing competition by monopolistic market structures.¹ "True Keynesians", on the other hand, do not attribute a view that rigid wages and prices caused unemployment to J.M. Keynes, instead they claim that he ascribed a significant role to too strong tendency to save, or more precisely - to keep savings, which was to be due to improper functioning of financial markets (Woś 2015, p. A2).

In the years 1920-1995, in three countries with a different history (United States, France, Great Britain) enterprises' value added was in two-thirds allocated to wages, and in one-third to capital. The share of wages had never decreased below 60% and never exceeded 71%, being at the level of 66-68%, not indicating at the same time any trend of an increase or a decrease. That "... striking empirical regularity... was already in 1930 regarded by John Maynard Keynes as the most properly determined regularity of the entire economic science." (Piketty 2015, p. 58) By the way, Thomas Piketty in his other work reminds this Keynes' view with a slight doubt - it was formulated on the basis of a relatively short observation. And it is hard not to agree with that, for numerous studies cover much longer time horizon.

Another thread of the disputes concerned indispensability of fiscal interventions, as monetary policy was considered as sufficiently robust in stabilising the economic cycle. A question on appropriate horizon in the study of the growth - long or short period of time? - was a peripheral issue. Two concepts were highly noticeable in the area of monetary policy, namely: MCT - monetary circuit theory and MMT - modern money theory. The

oszczędności, której zaczęto przypisywać przedłużanie stagnacji poprzez hamowanie popytu (Woś 2015, s. A2).

Tygodnik *The Economist* kiedyś uznał J.M. Keynesa za najważniejszego ekonomistę XX wieku. Wobec tak zauważalnego autorytetu jest oczywistym występowanie sporów o istotę jego teorii i o założenia do podejmowanych prób zastosowania w praktyce jej elementów. W artykule Rafał Wośa aż skrzy się od wielkich nazwisk uczestników sporu. Nazwiska jednak tym razem pominiemy aby nie odwracały uwagi od sedna rzeczy. Ważnym wątkiem sporu było osądzenie związku pomiędzy płacą a rozmiarami zatrudnienia. „Skorumpowani keynesiści” uzasadniają występowanie bezrobocia trzema przyczynami: sztywnością płac w dół wobec braku zgody związków zawodowych na redukcję płac, utrzymywaniem płac minimalnych oraz tłumieniem konkurencji przez monopolistyczne struktury rynku.¹ Z kolei „prawdziwi keynesiści” nie przypisują J.M. Keynesowi poglądu, że u źródeł bezrobocia leżały sztywne płace i ceny, za to twierdzą, że znaczną rolę przypisywał zbyt dużej skłonności do oszczędzania, a ściślej – do zatrzymywania oszczędności, co miało wynikać z nieprawidłowego działania rynków finansowych (Woś 2015, s. A2).

W latach 1920 - 1995, w trzech krajach o odmiennej historii (Stanach Zjednoczonych, Francji, Wielkiej Brytanii) wartość dodana przedsiębiorstw przypadła w dwóch trzecich na płace, a w jednej trzeciej na kapitał. Udział płac nie spadał nigdy poniżej 60% i nie przekraczał nigdy 71%, oscylując na poziomie 66 - 68%, nie zaznaczając przy tym żadnego trendu wzrostu czy spadku. Tą „... uderzającą prawidłowość empiryczną ... John Maynard Keynes już w 1930 roku uważał za najlepiej ustaloną prawidłowość całej nauki ekonomicznej.” (Piketty 2015, s. 58) Można dodać, że w innym dziele Thomas Piketty ten pogląd J.M. Keynesa przypomina z nutką powątpiewania – został sformułowany na podstawie względnie krótkiej obserwacji. I trudno z tym się nie zgodzić, bo liczne badania obejmują znacznie dłuższą perspektywę czasową.

Następnym wątkiem sporów była kwestia niezbędności interwencji fiskalnych, jako że wystarczająco sprawna w stabilizowaniu cyklu koniunkturalnego miałyby być polityka monetarna. Ubocznym zagadnieniem było pytanie o właściwy horyzont w badaniu

¹ Inadequacy of the assumption of wage and price rigidity was ascribed (by for example Joan Robinson) to “degenerated” or “corrupted”, either way, to distorted Keynesians. Keynes himself, in a way, approved (ignored? - WW) this distortion: “After having written *The General Theory* ... he was more interested in implementation of economic policy's solutions than desperately trying to hold to the theory. Making social leaders aware of the possibility of economic crises and the existence of measures to prevent them was enough to Keynes. More precisely, Keynes acknowledged “rigidity” of wages - they decrease slower than prices, because in collective bargaining, groups of employers try to keep the existing differences in wages: actions in that regard would increase uncertainty, and that would not suit either employers or entrepreneurs; irreducible uncertainty is a very important element of his theory. (Skidelsky 2012, p. 126) According to Thomas Sedlaczek, on the other hand, “illegitimate Keynesism” is a form of intervention constantly exploiting budget deficit, but leaving out Keynes's postulate to accumulate budget surpluses in good economic times to have means to stimulate the economy in bad economic times (<https://pl.wikipedia.org/wiki/Keynesizm>).

¹ Przywarę założenia sztywności płac i cen przypisano (uczyniła to na przykład Joan Robinson) „zbędkarcom”, albo „skorumpowanym”, tak czy owak, wypaczonym keynesistom. Sam Keynes w pewnym sensie aprobował (ignorował? - WW) to wypaczenie: „Po napisaniu *Ogólnej teorii* ... bardziej interesowało go wdrażanie rozwiązań z zakresu polityki gospodarczej niż kurczowe trzymanie się teorii. Wystarczyło mu uświadomienie liderom społecznym, że kryzysy ekonomiczne są możliwe i że istnieją narzędzia, które mogą im zapobiec.” (Skidelsky 2012, s. 133). Ściślej rzecz biorąc Keynes uznawał „lepkosć” płac – spadają one wolniej niż ceny, bo w negocjacjach zbiorowych grupy pracowników starają się utrzymać istniejące różnice płacowe: ruch w tym względzie wzmagalby niepewność, która nie byłaby na rękę ani pracownikom ani przedsiębiorcom; nieredukowalna niepewność jest ważnym elementem jego teorii (Skidelsky 2012, s. 126) Z kolei według Thomasa Sedlaczka „keynesizm z nieprawego łoża” to forma interwencji korzystająca ciągle z deficytu budżetowego, ale pomijająca postulat Keynesa gromadzenia nadwyżek budżetowych w okresie koniunktury aby mieć środki na stymulowanie gospodarki w okresie dekoniunktury (<https://pl.wikipedia.org/wiki/Keynesizm>).

first emphasises a need for another approach to the function of money. It is suggested that the previously preferred functions of money: medium of exchange function and store of value function, should give way to the function that stimulates production, viz the credit function. Disregard for the debt problem is an advantage of the second theory. Even a debt of 1000% of GDP is acceptable, but probably only available to large economies with a strong currency; in case of smaller economies it would have to cause hyperinflation (Woś 2015, p. A2).

J.M. Keynes warned against an excessive increase of the financial sector's role, demanding regulation of the global financial market. Formerly economic cycles depended mainly on volatilities of investments in the real economy, but they were gradually replaced by, or at least considerably strengthened by, financial crises, more destructive and less creative in the field of technical and technological innovations. A possibility that speculation would gain an advantage over entrepreneurship proved to be a serious danger. It is worth mentioning that at that stage it was "just" about *stock-marketisation* and not about *financialisation of the economy*.² An explosion in stock market operations in respect of volume and number of participants took place in the late 1980s and beginning of the 1990s. In the 1970s before the explosion, James Tobin drew attention to the lack of productivity of that sector, despite the fact that it was attracting numerous talents from the economy, and proposed a tax on stock exchange operations. At the turn of the century, daily (!) transactions on financial markets amounted to one billion USD. The terms *Casino capitalism* and *Stock market capitalism* were introduced. One of the most accurate dictums says *in the era of finances, finances in the first place finance finances*. Kenneth Rogoff noticed that in 2007 a share in the financial sector of all enterprises of the American economy amounted to one-third of their profits, with a share of the financial sector in generating national income at the level of only 3-4%, which to a large extent gave rise to *inequality civilisation* - that is how Joseph Schumpeter understood the true, uncontaminated by socialism, capitalism (Kowalik 2009, p. 69, 70, 73, 74, 80).

It was probably encouraged by Federal Reserve policy, which in the second half of 1990s supplemented or even replaced an increase in the public debt by private debt, which was considered necessary to stimulate the American economy. It may be considered as a manifestation of *stock market Keynesianism* exploiting a growth in the stock market wealth (Brenner 2009, p. 155).

Operations on stocks are, at least to a certain extent, close to the real economy. The derivatives market is a much more dangerous segment of the financial sector: "... it has become so huge and unwieldy, that it is no longer clear who owns who tens billions of dollars hidden in derivatives." Furthermore

wzrostu – długi czy krótki okres? W obszarze polityki monetarnej zaznaczyły się dwie koncepcje: teoria krążeń pieniądza (monetary circuit theory – MCT) i nowoczesna teoria pieniądza (modern money theory – MMT). Pierwsza akcentuje potrzebę innego podejścia do funkcji pieniądza. Zamiast dotychczasowych preferencji dla funkcji cyrkulacyjnej i tezauryzacyjnej proponuje się wysunięcie na pierwsze miejsce stymulującej produkcję funkcji kredytowej. Atrybutem drugiej jest lekceważenie problemu zadłużenia. Dopuszcza się dług nawet w wysokości 1000% PKB, co pewnie mogłoby być dostępne dla dużych gospodarek dysponujących silną walutą; w małych musiałyby to wywołać hiperinflację (Woś 2015, s. A2).

J.M. Keynes ostrzegał przed nadmiernym wzrostem roli sektora finansów domagając się uregulowania światowego rynku finansowego. Dawniej cykle koniunkturalne zależały głównie od wahań inwestycji w sferze realnej ale stopniowo zastąpiły je, lub przynajmniej silnie wzmocniły, kryzysy finansowe bardziej niszczące i mniej kreatywne w płaszczyźnie innowacji technicznych i technologicznych. Groźnym niebezpieczeństwem okazała się możliwość zdobycia przewagi spekulacji nad przedsiębiorczością. Warto dodać, że na ówczesnym etapie chodziło „zaledwie” o *giełdyzację*, a nie o *finansjalizację gospodarki*². Eksplozja operacji giełdowych pod względem ich wolumenu i ilości osób w nich uczestniczących nastąpiła na przełomie lat 80. i 90. XX wieku. Jeszcze przed nią, w latach 70. James Tobin zwracał uwagę na nieproduktywność tego sektora, pomimo *odsysania* przezeń z gospodarki licznych talentów i proponował podatek od operacji giełdowych. Na przełomie stuleci dzienne (!) transakcje na rynkach finansowych sięgały biliona dolarów. Pojawiają się terminy *kapitalizm kasyna* i *kapitalizm giełdowy*. Jedno z trafniejszych powiedzeń brzmi *w epoce finansów finanse finansują przede wszystkim finanse*. Kenneth Rogoff zauważył, że w 2007 roku na sektor finansowy przypadła 1/3 zysków wszystkich firm amerykańskiej gospodarki, przy jego zaledwie 3-4% udziale w „wytwarzaniu” dochodu narodowego, co w dużej mierze przyczyniło się do wykreowania *cywilizacji nierówności* – tak Joseph Schumpeter pojmował prawdziwy, nieskażony socjalizmem kapitalizm (Kowalik 2009, s. 69, 70, 73, 74, 80).

Prawdopodobnie sprzyjała temu polityka Rezerwy Federalnej, która w drugiej połowie lat 90. uzupełniła lub nawet zastąpiła wzrost długu publicznego deficytem prywatnym, co było uznane za konieczne dla stymulowania amerykańskiej gospodarki. Można to potraktować jako swoisty przejaw *keynesizmu giełdowego* wykorzystujący wzrost bogactwa giełdy (Brenner 2009, s. 155).

Operacje giełdowe akcjami są przynajmniej w pewnej mierze blisko realnej gospodarki. Dużo groźniejszym segmentem sektora finansowego jest rynek derywatów: „... stał się on tak olbrzymi i niewydolny, że nie ma już jasności, kto komu jest winny dzie-

² Terms *financisation* (finansyzacja) (Banaszyk 2015, p. A14) and *financierisation* (Galbraith 2013, p. 79) as translated by Michał Sutkowski are used synonymously (note WW - perhaps it is only the subtlety of the translation, or perhaps it expresses not really positive empathy ascribed to the term “financiers”).

² Równoległe jest używany termin finansyzacja (Banaszyk 2015, s. A14) oraz finansjeryzacja (Galbraith 2013, s. 79) w tłumaczeniu Michała Sutkowskiego (uwaga WW - być może chodzi tylko o niuans tłumaczenia, a być może wyraża to niezbyt pozytywną empatię przypisywaną określeniu „finansjera”).

- while developing the risk management theory - risk was assessed mainly with reference to individual companies, falsely ignoring systemic risk (Sachs 2009, p. 276).

Failure of financial markets transparently attests the weakness of financial supervision, the foundations of which were developed long before derivatives and which does not comply with the requirements of the 21st century (Stiglitz 2009, p. 285).

J.M. Keynes's theory was formulated in contraposition to Say's law of markets, according to which because productive factors are adequately remunerated, their spending in the production process generates income adequate to born costs, hence supply creates demand. This argument was reasserted in the first decades of the 20th century, especially thanks to - according to J.M. Keynes - Alfred Marshall, who " ... created the whole Copernican system, in which all elements of the economic universe maintain their positions as a result of mutual balance and interaction".³ What's more, A. Marshall (imaginatively introduced the notion of demand elasticity) approved classicists' findings (Smith, Ricardo, Milla) and found confirmation of his view in economic processes. Nonetheless, a solid theory could not explain the drama of the crisis in the 1920s. In recognition to A. Marshall's achievements, J.M. Keynes, while searching for explanation, reached for elements other than classicists, without negating the classical principle of income-expenditure equilibrium. Keynes focused on time's role in regaining balance. The point is that a part of income is not immediately transformed into demand but is side-lined as savings. Savings had a good reputation in economics for a long time, however, it is worth mentioning that their character evolved due to industrialisation. In the beginning only manufacturers could save and it was accumulation intended directly for investments. Gradually, they were joined by small savers, and financiers, who - for a reasonable consideration - started to handle their savings. In that situation, first of all - the entire production could not be sold immediately, and second of all, a loan with bankers and their businesses got in between savings and investments. Before an entrepreneur takes out a loan for investments, which will increase employment, he wants to be sure that economic 'good times' are waiting at the door. But when prognoses are not favourable, he waits. Then, according to J.M. Keynes, a state should support investments, even by increasing public debt, which can be mitigated later under stimulated economic growth. That was the approach adopted by the US Congress in *Employment Act* in 1946: "The Congress hereby declares that it is the continuing policy and responsibility of the federal government to use all practicable means...to promote maximum employment, production, and purchasing power." It was a clear act of lack of confidence in *the invisible hand of the market* and at the same time the Congress gave priority to unemployment reduction over containing inflation (Zawiślak 2011, p. 220-

³ It is not difficult to notice that also Zawiślak in his work is looking for a parallel for economics, except that not in astronomy but in physics.

siątki bilionów dolarów ukrytych w instrumentach pochodnych." Ponadto – rozwijając teorię zarządzania ryzykiem - ryzyko szacowano głównie w odniesieniu do firm indywidualnych, niesłusznie pomijając ryzyko systemowe (Sachs 2009, s. 276).

Niewydolność rynków finansowych świadczy ewidentnie o słabości nadzoru finansowego, którego zręby opracowano na długo przed tym jak wymyślono derywaty i który nie odpowiada wymogom XXI wieku (Stiglitz 2009, s. 285).

Teoria J.M. Keynesa powstała w opozycji do prawa rynków Saya, według którego przez to, że czynniki produkcji są odpowiednio wynagradzane, to ich wydatkowanie w procesie wytwórczym generuje adekwatny do ponoszonych kosztów dochód, więc tym samym podaż stwarza popyt. To rozumowanie ugruntowano w pierwszych dekadach XX wieku, w czym – według J.M. Keynesa - szczególnie zasłużył się Alfred Marshall, który „ ... stworzył cały system kopernikański, w którym wszystkie elementy ekonomicznego wszechświata utrzymują się na swoich miejscach w wyniku wzajemnej równowagi i wzajemnego oddziaływania”.³ Przy tym A. Marshall (twórczo wprowadził pojęcie wskaźnika elastyczności popytu) aprobował ustalenia klasyków (Smitha, Ricardo, Milla) oraz znajdował potwierdzenie swoich poglądów w procesach gospodarczych. Pomimo to solidna teoria nie była w stanie wyjaśnić dramatu kryzysu w latach 20. XX wieku. Wobec uznania dla dokonań A. Marshalla, J.M. Keynes poszukując wyjaśnienia sięgnął po inne elementy niż sięgali klasycy, nie negując klasycznej zasady równowagi rozchodów i przychodów. Skupił uwagę na roli, jaką odgrywa czas w odzyskiwaniu równowagi. Chodzi o to, że część dochodów nie przekształca się natychmiast w popyt, a trafia na boczny tor w postaci oszczędności. Oszczędność od dawna miała w ekonomii dobrą markę, jednak warto zauważyć, że jej charakter ewoluował pod wpływem uprzemysłowienia. Początkowo mogli oszczędzać fabrykanci i to była akumulacja przetwarzana bezpośrednio na inwestycje. Stopniowo do oszczędzających dołączyli drobni ciułacze i ich oszczędnościami – za stosowną opłatą - zaczęli posługiwać się finansisci. W tej sytuacji po pierwsze – nie cała produkcja mogła być natychmiast sprzedana, a po drugie pomiędzy oszczędnością a inwestycje wszedł kredyt a z nim bankierzy wraz ze swoimi interesami. Zanim jednak przedsiębiorca zaciągnie kredyt na inwestycje, przez co wzrośnie zatrudnienie, chce mieć przekonanie, że za progiem czeka dobra koniunktura. Kiedy zaś prognozy nie są sprzyjające, czeka. Wtedy, zdaniem J.M. Keynesa, inwestycje powinno wesprzeć państwo, nawet zwiększając dług publiczny, co da się zniwelować nieco później przy pobudzonym wzroście gospodarki. Takie stanowisko przyjął też Kongres USA w 1946 roku w *Employment Act* (ustawa o zatrudnieniu): „Kongres oświadcza niniejszym, że ciągłym zadaniem polityki rządu federalnego oraz jego obowiązkiem jest wykorzystanie wszystkich środków... dla popierania maksymalnego wzrostu zatrudnienia, produkcji i siły nabywczej.” Było to wyraźnym aktem niewiary w *niewidzialną rękę rynku* i jednocześnie

³ Trudno nie zauważyć, że również Zawiślak w swoim dziele szuka dla ekonomii paraleli, z tą różnicą, że nie w astronomii lecz w fizyce.

225). Let us stress the fact that that idea passed from economics to politics, and within the theory the marginal propensity to consume became established.

According to J.M. Keynes "The ideas of economists and political philosophers, regardless whether they are right or wrong, are more powerful than it is commonly understood." (Skidelsky 2012, 50). Neoclassical economists adopted three theories as the core of the contemporary macroeconomics: the hypothesis of rational expectations, real business-cycle theory and the theory of the efficient market (Skidelsky 2012, 53). The genesis of the first theory has a long history- starting from Léon Walras⁴, through Kenneth Arrow and Gerard Debreu to Robert Lucas. Despite *sophisticated mathematics and the intellectual structure* which work on the assumption that the knowledge about the past and the present time can be a basis for the wide and dense knowledge about the future, Robert Lucas emphasized fictional character of created models, which was confirmed by poor prognostic results while deploying them. The hypothesis of rational expectations is a combination of Renaissance aspiration and faith in wisdom of democratically organized crowd and it prevents thinking that there is a possibility that any government could make more rational choices. The theory of the real business-cycle doesn't negate rational expectations, it acknowledges the self-regulation of markets, whereas it explains the reason of an unequal development as a faulty individual decisions which are caused by the undependable, asymmetric information; regulations interfering in markets aren't necessary, correcting information flow would be sufficient. Similarly the theory of the efficient market pays attention to the growing knowledge about the individual risk management but doesn't devote the adequate attention to the system risk. In 2009 the British Service of the financial control acknowledged: "Risk typical of financial markets can be calculated by means of mathematic analysis. Markets fundamentally are regulating themselves... The biggest responsibility for the risk management lays on the side of the higher management and management boards.... The best protection of the customer is ensured not by legal regulations or direct intervention into markets, but ensuring possible unrestricted and transparent conditions of their action" (Skidelsky 2012, 62).

The basics of the theory of the efficient market is Gaussian curve (bell curve) and an assumption about the counteracting of various risks in the large set of assets, as long as they aren't connected with one another. However in economics great unexpected deviations matter greatly. Nassim Taleb calls them *black swans* and assigns them the power of precluding action of economic models, based on the law of continuity. Also during big changes in the market gregarious behaviours often appear, *in accordance with the rule it's better to be wrong with the crowd than to be right alone*. The risk management starts with its measurement, which is being made with the standard deviation or the variance of a random

przyznaniem pierwszeństwa ograniczaniu bezrobocia przed ograniczaniem inflacji (Zawiślak 2011, s. 220-225). Podkreśliłmy fakt, że idea z ekonomii przeniknęła do polityki, a w teorii utrwaliła się krańcowa skłonność do konsumpcji.

Według J.M. Keynesa „Idee głoszone przez ekonomistów oraz myślicieli politycznych, bez względu na to, czy są słuszne, czy błędne, mają większą siłę, niż się powszechnie przypuszcza.” (za: Skidelsky 2012, s. 50). Ekonomisci neoklasycyjni za jądro współczesnej makroekonomii przyjęli trzy teorie: hipotezę racjonalnych oczekiwań, teorię cyklu koniunkturalnego i teorię efektywnego rynku (za: Skidelsky 2012, s. 53). Pierwsza ma długi rodowód – od Leona Walrasa⁴ poczynając, poprzez Kennetha Arrowa i Gerarda Debreu do Roberta Lucasa. Pomimo *wyszukanej matematyki i wyrafinowanej struktury intelektualnej*, która opiera się na założeniu, iż wiedza o przeszłości i terażniejszości może być podstawą szerokiej i ścisłej wiedzy o przyszłości, Robert Lucas podkreślał fikcyjny charakter tworzonych modeli, a potwierdzały to złe wyniki prognostyczne osiągnięte przy ich zastosowaniu. Hipoteza racjonalnych oczekiwań jest splotem aspiracji renesansowych z wiarą w mądrość demokratycznie zorganizowanego tłumu i nie dopuszcza myśli o tym, że jakkolwiek rząd mógłby dokonywać racjonalniejszych wyborów. Teoria cyklu koniunkturalnego nie neguje racjonalnych oczekiwań i trwa przy uznaniu samoregulacji rynków, zaś nierównomierność rozwoju tłumaczy błędnymi indywidualnymi decyzjami z powodu zawodnej, asymetrycznej informacji; regulacje ingerujące w rynki nie są konieczne, wystarczy poprawić informowanie. Podobnie teoria efektywnego rynku skupia uwagę na poszerzającej się wiedzy o zarządzaniu ryzykiem indywidualnym, nie poświęcając dostatecznej uwagi ryzyku systemowemu. W 2009 roku brytyjska Służba Nadzoru Finansowego uznała: „Ryzyko właściwe dla rynków finansowych może zostać wyliczone za pomocą analizy matematycznej. ... Rynki zasadniczo regulują się same ... Największa odpowiedzialność za zarządzanie ryzykiem leży po stronie wyższego kierownictwa i zarządów ... Najlepszą ochronę klienta daje nie regulacja prawna czy bezpośrednia interwencja w rynki, ale zapewnienie warunków możliwie nieskrępowanego i przejrzystego ich działania” (Skidelsky 2012, s. 62).

U podstaw teorii efektywnego rynku leży krzywa dzwonowa Gaussa i założenie o znoszeniu się różnych ryzyk w dużym zbiorze aktywów, o ile nie są ze sobą powiązane. W ekonomii jednak istotną rolę odgrywają duże niespodziewane odchylenia. Nassim Taleb nazywa je *czarnymi łabędziami* i przypisuje im moc wyłączenia działania modeli ekonomicznych, opartych przecież na zasadzie ciągłości. A przy tym w czasie dużych zmian na rynku często występują zachowania stadne, w myśl zasady *lepiej się mylić z tłumem niż mieć samotnie rację*. Zarządzanie ryzykiem zaczyna się od jego pomiaru, pomiar jest dokonywany za pomocą odchylenia standardowego lub wariancji zmiennej losowej, w przypadku czarnych łabędzi brak dostatecz-

⁴ Leon Walras, Adam Smith, John Maynard Keynes - according to Paul Samuelson these are the most prominent economists of history (Skidelsky 2012, 53).

⁴ Leon Walras, Adam Smith, John Maynard Keynes - to według Paula Samuelsona najwybitniejsi ekonomiści wszechczasów (za: Skidelsky 2012, s. 53).

variable, in the case of black swans there's insufficient number of observations, in order to apply these tools of the measurement. J.M. Keynes underlines value of uncertainties in judging future events (Skidelsky 2012, 67).

Developed in 1940s industrial, organizational, logistic and managerial technologies favoured the high final productivity of capital which supported private investments. According to J.M. Keynes growth in the economy through the 50s and 60s was a function of the investment demand. Amongst political ideas a protection of Western Europe against the communism was dominant⁵. In this situation Keynes noticed the need of reducing the uncertainty by creating the economic order. The IMF with the role of world central bank, World Bank, GATT were supposed to provide the economic stability. Admittedly the IMF didn't face this task, but the created gap was filled by *United States Federal Executive Departments*. Great devaluation of pound sterling, Deutschmark, franc and the yen were allowed to take place which caused the inflow of dollars to Europe and Japan and strengthened the international monetary system. Important issues weren't left exclusively to a market - it is possible to notice here the influence of Keynes. He claimed that the state should focus on: the control over currency and credit, the dissemination of information in order to limit the risk, the uncertainty and the ignorance, forming the cross-border allocation of capital, population policy in the quantitative and qualitative aspect (Skidelsky 2012, 204).

On the other hand the state shouldn't do what individuals are already doing, but instead it should be concentrating on what hasn't being done yet (Skidelsky 2012, 229). On the domestic scale Keynes opted for the *harmonious society*, because it, more than the *social cohesion* or the *consensus*, it emphasizes the value of the diversity and it is possible to spread this idea outside borders in regions with the same culture, which enables to create the common goods as: the protection of natural environment, counteraction for the terrorism and climate change or satisfy the need of cooperation (Skidelsky 2012, 235).

"But Keynes wasn't only an economist, he was a brilliant mind of modern times ... " (Skidelsky 2012, 236). This isn't a secluded point of view. Even though Emil Lederer⁶ referred sceptically to the possibility of rationalizing the economy with using the thought of Keynes, pointing at the divergence of general-social purposes and purposes of privileged groups, but "compared him to XVIII - of eternal thinkers as Wolter or Rousseau ..." (Toporowski 2015, 24)⁷

Meanwhile J.M. Keynes didn't idealize what is rational; he realized how hard it is to implement rational

nej liczby obserwacji, aby te narzędzia pomiaru zastosować. J.M. Keynes zdecydowanie podkreśla znaczenie niepewności w osądzaniu przyszłych wydarzeń (Skidelsky 2012, s. 67).

Wypracowane w latach 40. XX w. technologie przemysłowe, organizacyjne, logistyczne i zarządcze sprzyjały wysokiej krańcowej produktywności kapitału, co sprzyjało inwestycjom prywatnym. Wzrost gospodarczy w latach 50. i 60. był według J.M. Keynesa funkcją popytu inwestycyjnego. Wśród idei politycznych dominowała ochrona Europy Zachodniej przed komunizmem.⁵ W tym świetle J.M. Keynes dostrzegał potrzebę ograniczania niepewności poprzez kreowanie ładu gospodarczego. Stabilizację ekonomiczną miały zapewnić MFW w roli światowego banku centralnego, Bank Światowy, GATT. Wprawdzie MFW nie sprostą temu zadaniu, ale powstałą lukę wypełnił w dużej mierze Departament Skarbu USA. Pozwolono na dużą dewaluację funta szterlinga, marki niemieckiej, franka i jena, co spowodowało napływ dolarów do Europy i Japonii i umocniło międzynarodowy system walutowy. Ważnych kwestii nie pozostawiono wyłącznie rynkowi i można w tym dostrzec wpływ J.M. Keynesa. Jego zdaniem państwo powinno skupić uwagę na: kontroli nad walutą i kredytem, rozpowszechnianiu informacji by ograniczyć ryzyko, niepewność i niewiedzę, kształtowaniu transgranicznej alokacji kapitału, polityce ludnościowej w aspekcie ilościowym i jakościowym (Skidelsky 2012, s. 204).

Z drugiej strony państwo nie powinno robić tego, co już robią jednostki, koncentrując się na tym, co nie jest robione w ogóle (Skidelsky 2012, s. 229). W skali krajowej optował za *harmonijnym społeczeństwem*, bo to bardziej niż *spójność społeczna* albo *consensus* podkreśla znaczenie różnorodności i można z tą ideą wyjść poza granice w regionach o wspólnej kulturze, tworząc globalne dobra publiczne, takie jak ochrona środowiska naturalnego, przeciwdziałanie terroryzmowi czy zmianom klimatycznym albo zaspokajanie potrzeby współpracy (Skidelsky 2012, s. 235).

„Ale Keynes nie był tylko ekonomistą, był genialnym umysłem czasów nowożytnych ...” (Skidelsky 2012, s. 236). Nie jest to zdanie odosobnione. Emil Lederer⁶ wprawdzie odniósł się sceptycznie co do możliwości racjonalizowania gospodarki z wykorzystaniem myśli Keynesa, wskazując na rozbieżność celów ogólnospołecznych i celów grup uprzywilejowanych, ale „Porównywał go do XVIII - wiecznych myślicieli takich jak Wolter czy Rousseau ...” (Toporowski 2015, s. A24)⁷.

Tymczasem J.M. Keynes nie idealizował tego, co jest racjonalne; zdawał sprawę jak trudno racjonalnie rozwiązania wdrażać. Kiedy w 1925 roku w Anglii

⁵ Economic ideas can also serve political aims. "Kuznets tried to add that keeping undeveloped countries in the orbit of free world' is the reason of his optimistic prophecy". So the theory of the "Kuznets curve" is a result of the cold war to a considerable degree (Piketty 2013, 46).

⁶ Emil Lederer (1882-1939), economist, the first rector of prestigious New School for Social Research in the USA, which exists until today, in time with i.e., Joseph Schumpeter, Otto Bauer, Rudolf Hilferding

⁷ Professor of economics and finances at the London University

⁵ Także idee ekonomiczne mogą służyć celom politycznym. „Kuznets postarał się zresztą dodać, że stawką jego optymistycznych przepowiedni jest po prostu utrzymanie krajów nierozwiniętych 'w orbicie wolnego świata'. Teoria „krzywej Kuzneta” jest więc w znacznym stopniu produktem zimnej wojny” (Piketty 2013, s. 46).

⁶ Emil Lederer (1882-1939), ekonomista, pierwszy rektor renomowanej New School for Social Research w USA, istniejącej do dziś, w swoim czasie w kręgu m.in. Josepha Schumpetera, Otto Bauera, Rudolfa Hilferdinga

⁷ Profesor ekonomii i finansów Uniwersytetu Londyńskiego

solutions. In 1925 in England, chancellor Winston Churchill wanted to implement the act, which based the pound on the gold basis "out of all the economists only John Maynard Keynes protested." In 1931 he also blamed Churchill for the enormous unemployment. He commented on the budget, in which the decrease in spending was being planned at 70 million pounds and the rise in the taxation at 86 million pounds on the aerial BBC as follows: "it is document filled with stupidity and the injustice." (Krajewski 2015, 20-21)

It is worth quoting also other opinions: " what rescued the world economy before the complete syncope in autumn of 2008, was an economics of John Maynard Keynes, Charles Kindleberg ... and Hyman Minsky"⁸ (Ha - Joon Chang 2013, 319). " It is possible to say about Keynes that he was the most important economist of the 20th century." (Ha - Joon Chang 2015, 128). His view about the rank of the uncertainty even entered the political practice. United States Secretary of Defense- Donald Rumsfeld during the press briefing in 2002 in Afghanistan said: "We know the well-known. Things, about which we know that we do know them. We also know that the known unknown exist. In other words, we know that they are things, of which we don't know. But there are also unknown known - of which we don't know, that we don't know them." (Ha - Joon Chang 2015, 129).

Idea about the complexity and the uncertainty of world is also shared by representatives of the Austrian, behavioural and institutional school. The author mentions and characterizes nine schools of economics⁹. "This Diversity should be cared for, and even supported by us . Different approaches emphasize values of various aspects and propose different perspectives". (Ha - Joon Chang 2015, 142). It is worth adding that prominent representatives of Austrian school such as Fryderyk von Hayek or Ludwig von Mises were against any state intervention (<https://pl.wikipedia.org/wiki/Keynesizm>).

In the attempt to sum up it is worth to pay special attention to the fact, that John Maynard Keynes:

- was recognized as one of the most prominent economists (most prominent in the 20th century, one of three most prominent in history); he was also a prominent thinker like such characters as Wolter or Rousseau,
- emphasized value of both right and incorrect ideas, which faced with the uncertainty accompanying the economy requires from the state willingness to intervention; the "invisible hand" often remains for too long literally invisible,
- views of J.M. Keynes were honoured (*Employment Act*) and are still being refreshed (*black swans*, Donald Rumsfeld's briefing, demands of regulating global financial markets),
- in the economics literature and in the economy John Maynard Keynes is and most probably will still remain present; prominent economists and politicians either accept and elaborate theories

pełniący funkcję kanclerza Winston Churchill chciał przeforsować ustawę o oparciu funta na parytecie złota to „Spośród ekonomistów protestował jedynie John Maynard Keynes.” Podobnie obwinił Churchilla w 1931 roku za szalejące bezrobocie, a budżet, w którym planowano redukcję wydatków o 70 mln funtów oraz wzrost wpływów z podatków o 86 mln funtów skomentował na antenie BBC następująco: „Jest to dokument przepełniony głupotą i niesprawiedliwością.” (Krajewski 2015, s. A20-21)

Warto przytoczyć też inne opinie: „Tym, co ocaliło gospodarkę światową przed całkowitą zapaścią jesienią 2008 roku, była ekonomia Johna Maynarda Keynesa, Charlesa Kindlebergera ... i Hymana Minsky'ego ...”⁸ (Ha - Joon Chang 2013, s. 319). „O Keynesie można powiedzieć, że był najważniejszym ekonomistą XX wieku.” (Ha - Joon Chang 2015, s. 128). Jego pogląd o randze niepewności przebił się nawet do polityki. Sekretarz obrony USA, Donald Rumsfeld podczas briefingu prasowego w 2002 roku o sytuacji w Afganistanie powiedział: „Mamy znane wiadome. Rzeczy, o których wiemy, że je wiemy. Wiemy również, że istnieją znane niewiadome. Innymi słowy, wiemy, że są pewne rzeczy, których nie wiemy. Ale są również nieznanne niewiadome – takie, o których nie wiemy, że ich nie wiemy.” (Ha - Joon Chang 2015, s. 129)

Pogląd o złożoności i niepewności świata dzielają też przedstawiciele szkoły austriackiej, behawioralnej i instytucjonalnej. Autor wymienia i charakteryzuje dziewięć różnych szkół ekonomii.⁹ „Różnorodność tę należy pielęgnować, a nawet wspierać. Różne podejścia podkreślają znaczenie różnych aspektów i proponują różne perspektywy.” Ha - Joon Chang 2015, s. 142). Warto dodać, że prominentni przedstawiciele szkoły austriackiej jak Fryderyk von Hayek czy Ludwig von Mises byli przeciwni jakiegokolwiek interwencji państwa w gospodarkę (<https://pl.wikipedia.org/wiki/Keynesizm>).

W próbie podsumowania warto zwrócić szczególną uwagę na to, że John Maynard Keynes:

- był zaliczany do najwybitniejszych ekonomistów (najwybitniejszy w XX wieku, jeden z trzech najwybitniejszych w historii), był też wybitnym myślicielem wymienianym obok takich postaci jak Wolter czy Rousseau,
- podkreślał znaczenie idei, zarówno słusznych jak i błędnych, co przy niepewności towarzyszącej gospodarce wymaga od państwa gotowości do interwencji; „niewidzialna ręka rynku” często pozostaje zbyt długo niewidzialna dosłownie,
- poglądy J.M. Keynesa były honorowane (*Employment Act*) i wciąż są odświeżane (*czarne łabędzie*, briefing Donalda Rumsfelda, postulaty uregulowania światowych rynków finansowych),
- w literaturze ekonomicznej i w gospodarce John Maynard Keynes jest i pewnie jeszcze długo pozostanie obecny; prominentni ekonomiści i politycy bądź akceptują i rozwijają teorie Keynesa,

⁸ Apart from J.M. Keynes both indicated are the researchers of financial crises.

⁹ Classical, neoclassical, Marxist, developmental, Austrian, Schumpeter, Keynes, institutional, behavioral

⁸ Poza J. M. Keynesem obaj wymienieni są badaczami kryzysów finansowych.

⁹ Klasyczna, neoklasyczna, marksistowska, rozwojowa, austriacka, schumpeterowska, keynesowska, instytucjonalna, behawioralna

of Keynes, or negate their usefulness in current reality and there are also those, who use them as the touchstone of rightness's of different theories (https://pl.wikiquote.org/wiki/John_Maynard_Keynes),

- John Maynard Keynes (1883 - 1946) had a strong personality, had famous teachers (Pigou, Marshall) and famous opponents (Hayek, Friedman), participated in important events (Versailles conference, conference in Bretton Woods). At the time of war on British land he sporadically cooperated with Michał Kalecki (1899 - 1970), neoMarxist, postkeynesist, in whose curriculum vitae one may notice the mentioned names of Joan Robinson, from such institutions as UN, CUP, the Ministry of Finance, Warsaw School of Economic, University of Warsaw, Polish Academy of Sciences and sometimes a scientific trend which comes from the name of Polish economist M. Kalecki (Internet, Woś 2015 , 4).
- In conclusion a thought by B. Russel: " In America there are many who perceive crisis as the penalty for sins. I think that Keynes proved, that responsibility for these occurrences certainly doesn't lie on the side of the Providence " (https://pl.wikiquote.org/wiki/Bertrand_Russel).

Liberalism

Roots of the theory of the classical economics and the one created by Keynes grew out from real and financial sphere of observation. The liberalism is based on first of all individual aspirations in pursuit of self-realization of the individuals. From the sphere of awareness, rather than from functioning of the economy. Depending on the plain, on which the individual wants to self-realize, a political liberalism is being featured, which puts stress on the freedom of speech and faith and voting rights, also economic liberalism which puts stress on priority of free competition, opposes to interventionism, and social liberalism which puts stress on culture and morality, opposes to state interference as well as social plight in the sphere of the privacy, concerning: gambling, prostitution, sex, drugs, contraception, alcohol, lifestyle.

A freedom of the individual versus a social order are issues which have been brought up for ages. However, we won't delve into history too deep. In 1375, 7 liberal arts were recognized as the desired scope of education. The lower degree included grammar (in practice it concerned the Latin), rhetoric and the dialectic, the higher one - music, geometry, arithmetic and astronomy. The exam on the knowledge of liberal arts enabled to study theology, law, medicine. It was enough to build positive atmosphere around the concept, the appearance began and for long developed in good direction. Research conducted nowadays in the USA show that the liberal attitude correlates with higher cognitive abilities¹⁰. Let us add that the term derives from Latin word liber - free.

¹⁰ Witold Kwaśnicki, *Historia myśli liberalnej. Wolność. Własność. Odpowiedzialność* page 7, pays attention to considerably different comprehension of liberalism in the USA and in Europe. (Kwasnicki.prawo.uni.wroc.pl/todownland/HMLKwasnicki).

bądź negują ich przydatność w aktualnej rzeczywistości a są też i tacy, którzy wykorzystują je jako probierz słuszności innych teorii (https://pl.wikiquote.org/wiki/John_Maynard_Keynes),

- John Maynard Keynes (1883 - 1946) miał silną osobowość, sławnych nauczycieli (Pigou, Marshall) i sławnych oponentów (Hayek, Friedman), uczestniczył w ważnych wydarzeniach (konferencja wersalska, konferencja w Bretton Woods). Epizodycznie współpracował z nim w czasie wojny na gruncie brytyjskim Michał Kalecki (1899 - 1970), neomarksista, postkeynesista, w którego życiorysie z nazwisk wymienia się Joan Robinson, z instytucji ONZ, CUP, Ministerstwo Finansów, SGPiS, UW, PAN i czasem trend naukowy pod mianem kaleckizmu (Internet B, Woś 2015a, s. A14).
- Na zakończenie myśl B. Russela: „W Ameryce jest wielu takich, którzy kryzys postrzegają jako karę za grzechy. Myślę, że Keynes udowodnił, że odpowiedzialność za te zjawiska na pewno nie leży po stronie Opatrzności” (https://pl.wikiquote.org/wiki/Bertrand_Russel).

Liberalizm

Korzenie teorii ekonomii klasycznej oraz keynesowskiej wyrastały z obserwacji sfery realnej i pieniężnej gospodarowania. Liberalizm wywodzi się w pierwszej kolejności z oparty na wolności dążeń indywidualnych do samorealizacji jednostki. ze sfery świadomości, a nie z funkcjonowania gospodarki. Zależnie od płaszczyzny, na której jednostka pragnie się realizować wyróżnia się liberalizm polityczny, akcentujący wolność słowa i wyznania oraz prawa wyborcze, liberalizm gospodarczy uznający priorytet wolnej konkurencji, sprzeciwiający się interwencjonizmowi, liberalizm społeczny z akcentem na kulturę i obyczajowość, sprzeciwiający się ingerencji państwa oraz opresji społecznej w sferze prywatności, w odniesieniu na przykład do hazardu, prostytucji, seksu, narkotyków, antykoncepcji, alkoholu, sposobu bycia.

Wolność jednostki versus ład społeczny to zagadnienia poruszane od bardzo dawna. Ale nie sięgamy zbyt daleko w głąb historii. W 1375 roku uznano 7. sztuk wyzwolonych jako pożądany zakres wykształcenia. Stopień niższy obejmował gramatykę (w praktyce chodziło o łacinę), retorykę i dialektykę, stopień wyższy - muzykę, geometrię, arytmetykę i astronomię. Egzamin ze znajomości sztuk otwierał drogę do studiowania teologii, prawa, medycyny. Już to samo buduje wokół pojęcia pozytywną aurę, zjawisko zaczęło się i dość długo rozwijało w dobrym kierunku. Jeszcze dzisiaj badania w USA wykazują, że postawa liberalna koreluje z wyższymi zdolnościami poznawczymi.¹⁰ Dodajmy, że termin pochodzi od łac. liber - wolny.

¹⁰ Witold Kwaśnicki, *Historia myśli liberalnej. Wolność. Własność. Odpowiedzialność* s. 7, zwraca jednak uwagę na znacząco odmienne pojmowanie liberalizmu w USA i w Europie. (Kwasnicki.prawo.uni.wroc.pl/todownland/HMLKwasnicki).

The liberalism as the ideology arose in the era of Enlightenment, which stressed the opposition to the absolutism, feudal institutions including serfdoms, superior role of the Church; that's the reason of flowering of ideology during religious wars and bringing the monarchy down. In 1830 in France Bourbons were dismissed, The Revolution of 1848 was repressed but in Europe at the beginning of the World War I 3 republics already existed, and at the end of the war – there were 13 of them.; in 80s and 90s The Revolutions of 1989 came which resulted in limitation of interventionism and the privatization which supported the freedom, the private property and the free market. The eternal right of humans is disposal of one's property, which guarantees the freedom – power demands this agreement - whether it is a legislature power or executive or judiciary one, they cannot infringe this right. W. Kwaśnicki in the subtitle adds *responsibility*, we accept, that it is understood as the essential respect for the freedom of other persons and the barrier against using the freedom for rendering anarchy.

It is possible to distinguish four attributes of liberalism (<https://wikipediA.org/wiki/Liberalizm>):

- a) individualism as the superiority of individual confronted with the pressure of the collectivism,
- b) egalitarianism - understood as the equality of the status and the moral value of individuals,
- c) meliorism – assumption about the improvement of the socio - political situation of next generations (Lat. melior - better),
- d) universalism - understood as the moral unity of the humankind, cultural differences of local character don't have significant meaning

The liberalism in the economy, according to many views derives from the classical economics A. Smith and J.S. Mill. The liberalism stresses the economic freedom of the individual based on private property and the pure competition. Supervised by an own will the consumer chooses the kind, the structure and the level of consumption, the way and the time of using resources of money, work, wealth. Similarly the producer supervised by own will undertakes manufacturing activity, appoints financing and using manufacturing factors at a chosen place and time, enters into commercial contracts, determines prices, establishes economic relations, disposes of the income, decides on the employment. Generally speaking the buyer and the seller use the wide autonomy which is limited only by public goods, social insurance, taxes, information asymmetry, counteraction of the state for monopolies, external effects and interventionism as a reason of political premise. So why doesn't the name of neoclassicism extend to it or why isn't it called (neo) neoclassicism? The answer is obvious. The classical economics didn't clarify the reason behind the Great Depression. After the experiences of the Keynes's theory it isn't possible to come back to classical economics so easily. That is the reason why the concept of liberalism is divided into so many variations, out of which probably the greatest recognition is assigned to ordoliberalism, in the universal perception associated with the social market economy.

Liberalizm jako ideologia powstał w epoce oświecenia, akcentując sprzeciw wobec absolutyzmu, instytucji feudalnych, w tym pańszczyzny, nadrzędnej roli Kościoła – stąd jego rozkwit w czasie wojen religijnych i obalania monarchii. We Francji w 1830 roku usunięto Burbonów, w 1848 roku Wiosna Ludów, stłumiona, ale już w Europie na początku I wojny światowej były 3. republiki, a w końcu wojny – 13.; w latach 80. i 90. XX wieku nadeszła – Jesień Ludów skutkująca szerokim ograniczeniem interwencjonizmu i prywatyzacją, sprzyjającymi wolności, własności prywatnej i wolnemu rynkowi. Odwiecznym, przyrodzonym prawem człowieka jest wolność dysponowania własnością, ze swojej strony własność jest gwarancją wolności – tego układu żadna władza – czy to stanowiąca prawo, czy sprawująca rządy, ani wykonująca sprawiedliwość, nie może naruszać. W. Kwaśnicki w podtytule dodaje *odpowiedzialność*, przyjmujemy, że rozumianą jako niezbędne poszanowanie wolności innych osób, jako barierę przeciw wykorzystywaniu wolności dla czynienia anarchii.

Można wyodrębnić cztery atrybuty liberalizmu (<https://wikipediA.org/wiki/Liberalizm>):

- a) indywidualizm jako wyższość jednostki przeciwstawiana presji kolektywizmu,
- b) egalitaryzm – rozumiany jako równość statusu i wartości moralnej jednostek,
- c) meliorizm – założenie poprawy sytuacji społeczno – politycznej kolejnych pokoleń (łac. melior – lepszy),
- d) uniwersalizm – rozumiany jako moralna jedność gatunku ludzkiego, kulturowe różnice o charakterze lokalnym nie mają istotnego znaczenia.

Liberalizm w gospodarce, według wielu poglądów, wywodzi się z ekonomii klasycznej A. Smitha i J.S. Milla. Akcentuje swobodę działalności gospodarczej jednostki, opartej o własność prywatną i konkurencję doskonałą. Kierując się własną wolą konsument wybiera rodzaj, strukturę i poziom konsumpcji, sposób i czas wykorzystania posiadanych zasobów pieniędzy, pracy, majątku. Podobnie producent wedle własnej woli podejmuje działalność wytwórczą, wyznacza finansowanie i wykorzystanie czynników wytwórczych, w wybranym miejscu i czasie, zawiera kontrakty handlowe, określa ceny, nawiązuje stosunki ekonomiczne, rozporządza dochodem, decyduje o zatrudnieniu. Ogólnie mówiąc nabywca i sprzedawca korzystają z szerokiej autonomii, którą ograniczają jedynie dobra publiczne, ubezpieczenia społeczne, podatki, asymetria informacji, przeciwdziałanie państwa monopolom i efektem zewnętrznym oraz interwencjonizm wynikający z przesłanek politycznych. Dlaczego więc nie rozciąga się na niego miano neoklasycyzmu ani nie jest nazywany (neo)neoklasycyzmem? Odpowiedź jest oczywista. Ekonomia klasyczna nie wyjaśniła powodu wielkiego kryzysu. A po doświadczeniach keynesizmu nie można tak zwyczajnie wrócić do klasycznej ekonomii. Stąd liberalizm w wielu odmianach, spośród których prawdopodobnie największym uznaniem jest darzony ordoliberalizm, w powszechnym postrzeganiu wiązany ze społeczną gospodarką rynkową.

Jedynym przykładem opracowanej i wdrożonej koncepcji społecznej gospodarki rynkowej jest gospo-

The only one example of developed and implemented concept of social market economy is a West German economy in the post-war period. The leading ideologist was Walter Eucken (1891 - 1950), and a "founder" and realiser of it was Ludwig Wilhelm Erhard. The Commonwealth law, as well as the Polish constitution accept the model of the social market economy, in which the consistence of freedom of competition and principles of solidarity are assumed.

The German model was based on the following assumptions (Wesołowski):

- dominant role of the private property,
- free access to all sellers and buyers,
- freedom of forming and entering into agreements,
- free competition, also in the transnational dimension,
- forming prices based on market principles,
- efficient and stable financial system,
- responsibility of business entities for made decisions,
- constancy of the economic policy.

A possibility of juxtaposing the social policy with the economic policy was excluded. It was considered that only an economic policy existed, and the social policy constitutes the immanent part of it. Procedures of seeking and establishing compromise between economic and social aims were created. Laws of employees in enterprises should be respected, so that it doesn't infringe the ability to compete between enterprises. State has to have narrow competences, but simultaneously it should have strong ones in terms of enforcing them, all social groups should respect rules of solidarity, hamper the group egoism, and the legal system should effectively be supplemented with ethical system. Avoiding a shock therapy while introducing the model was very important, which allowed to gain the public support for changes. Favourable global economic conditions prevailed in the period of implementing them which is determined as the age of Keynesianism.

Keynesianism came to an end in the 70s. World had to face new challenges after the end of cold war. Numerous countries decided to change their own socio - economic models. A great demand for capital was noted by them. It created grounds for Washington agreement and a chance for development of the predatory capitalism.

It is worth to describe also some other views on liberalism in the aspect of the market economy. Here we will use some quotations (<https://pl.wikiquote.org/wiki/Liberalizm>). In 1981 John Paul II in the encyclical *Laborem exercens* (appointed for work-author's reminder) said about liberalism: "the liberal socio-political system, which, in accordance with its "economistic" premises, strengthened and safeguarded economic initiative by the possessors of capital alone, but did not pay sufficient attention to the rights of the workers, on the grounds that human work is solely an instrument of production, and that capital is the basis, efficient factor and purpose of production" It is valid to observe: the liberalism sees the man as the subject, but it doesn't detect in him an object of the influence of social mechanisms.

darka zachodnioniemiecka w okresie powojennym. Jej wiodącym ideologiem był Walter Eucken (1891 - 1950), a „założycielem” i realizatorem Ludwig Wilhelm Erhard. Prawo wspólnotowe, a także Konstytucja RP akceptują model społecznej gospodarki rynkowej, w którym zakłada się zgodność swobody konkurencji i zasad solidarności.

Model niemiecki opierał się na następujących założeniach (Wesołowski):

- dominująca rola własności prywatnej,
- swobodny dostęp do rynku wszystkich sprzedawców i nabywców,
- swoboda kształtowania i zawierania umów,
- swobodna konkurencja, także w wymiarze międzynarodowym,
- kształtowanie cen na zasadach rynkowych,
- sprawny i stabilny system finansowy,
- odpowiedzialność podmiotów gospodarczych za podejmowane decyzje,
- stałość polityki gospodarczej.

Wyłączono możliwość przeciwstawiania polityki społecznej polityce gospodarczej. Uznano, że istnieje tylko polityka gospodarcza, a polityka społeczna stanowi jej immanentną część. Stworzono procedury poszukiwania i zawierania kompromisu pomiędzy celami gospodarczymi i socjalnymi. Prawa pracowników w przedsiębiorstwach powinny być szanowane, ale tak, aby nie naruszało to zdolności konkurencyjnej przedsiębiorstw. Państwo ma być szczupłe pod względem posiadanych kompetencji, ale jednocześnie bardzo silne gdy chodzi o ich wyegzekwowanie, wszystkie grupy społeczne powinny przestrzegać zasad solidarności, hamować egoizm grupowy, a system prawny powinien być efektywnie uzupełniany systemem etycznym. Wprowadzając model zadbano o uniknięcie terapii szokowej, co pozwoliło zyskać poparcie społeczne dla zmian. W okresie ich wprowadzania panowały sprzyjające globalne warunki koniunkturalne, co określa się jako epoka keynesizmu.

Keynesizm zakończył się w latach 70. XX wieku. Świat stanął przed nowymi wyzwaniami po zakończeniu zimnej wojny. Liczne kraje postanowiły zmienić własny model społeczno - gospodarczy. Pojawiło się w nich duże zapotrzebowanie na kapitał. To stworzyło grunt dla zaistnienia konsensusu waszyngtońskiego i okazję do rozwoju drapieżnego kapitalizmu.

Warto więc przedstawić także inne spojrzenia na liberalizm w aspekcie gospodarki rynkowej. W tym miejscu posłużymy się cytatami (<https://pl.wikiquote.org/wiki/Liberalizm>). Jan Paweł II w ogłoszonej w 1981 roku encyklice *Laborem exercens* (*powołany do pracy* - przypomnienie autora) powiedział o liberalizmie: „Liberalny ustrój społeczno - polityczny, który wedle swoich ekonomistycznych założeń popierał i zabezpieczał inicjatywę gospodarczą posiadaczy i przedsiębiorców, ale nie troszczył się dostatecznie o zabezpieczenie praw człowieka pracy, utrzymując, że praca ludzka jest tylko narzędziem produkcji, której podstawą, czynnikiem sprawczym oraz celem jest sam kapitał”. To ważne spostrzeżenie: liberalizm widzi człowieka jako podmiot, ale nie dostrzega go jako przedmiotu oddziaływania mechanizmów społecznych. Joseph E. Stiglitz, noblista z racji badań ekonomii

Joseph E. Stieglitz, Noble prize winner in the field of public sector economy : “ In 1999 the bosses of IMF placed Argentina up as the model for developing countries. Two years later a complete decline took place. Neoliberal recipe doesn't work. In the 90s in Latin America - when the majority of countries followed recommendations of the IMF - the growth in the economy constituted the half of growth reached in the 50s , 60s or 70s. I don't have to add, that beneficiaries of the growth in 90s were only people from the top of the social ladder. “

This statement corresponds clearly to the conclusion of R. Woś “ contemporary mass media finance themselves mainly from advertising influences. Advertisers, after all, are entrepreneurs, corporations or the financial sector, exactly these social classes, whom neoliberal approach to economy doesn't serve well. “(Woś 2014, 283). It is hard to resist the impression ,that it already happened, when it was stated that assumptions are right, but only because of perversions there are no expected effects.

sektora publicznego: „Jeszcze w 1999 roku szefowie MFW stawiali Argentynę za wzór dla państw rozwijających się. Dwa lata później nastąpiła całkowita zapaść. Neoliberalna recepta nie działa. W Ameryce Łacińskiej w latach 90. – gdy większość krajów podążała za wskazaniem MFW – wzrost gospodarczy stanowiąc zaledwie połowę wzrostu osiąganego w latach 50., 60., czy 70. Nie muszą dodawać, że beneficjentami wzrostu w latach 90. Byli jedynie ludzie ze szczytów drabiny społecznej.” To stwierdzenie koresponduje wyraźnie z konkluzją R. Wosia „... współczesne środki masowego przekazu finansują się głównie z wpływów reklamowych. Reklamodawcy natomiast to przecież nie kto inny, jak przedsiębiorcy, korporacje czy sektor finansowy, czyli dokładnie te klasy społeczne, którym neoliberalne podejście do gospodarki służy najlepiej.” (Woś 2014, s. 283). Trudno oprzeć się wrażeniu, że to już było, kiedy głoszono, że założenia są słuszne, tylko za sprawą wypaczeń nie ma oczekiwanych efektów.

References/ Literatura:

1. Banaszyk P. (2015), *Jak odwrócić finansyzację*. Dziennik Gazeta Prawna, 22 lipca.
2. Brenner R. (2009), *Nowy boom czy nowa bańka?* W: J. Kutyla i in. (red.), *Kryzys. Przewodnik krytyki politycznej*, tom VIII, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
3. Galbraith K.J. (2013), „*Kapitał na miarę XXI wieku?* W: *Nierówności*, Nr 39, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
4. Ha-Joon Ch. (2013), *23 rzeczy, których nie mówią ci o kapitalizmie*. Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
5. Ha-Joon Ch. (2015), *Ekonomia. Instrukcja obsługi*. Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
6. <https://pl.wikipedia.org/wiki/Keynesizm>, dostęp z dnia 27.06.2015.
7. https://pl.wikipedia.org/wiki/Michał_Kalecki, dostęp z dnia 26.08.2015.
8. https://pl.wikiquote.org/wiki/John_Maynard_Keynes_cytaty, dostęp z dnia 26.08.2015.
9. Klunia W.L., Czernowałow A.W., Czernowałowa Ż.W. (2016), *Istoria ekonomicznych uczeń (kurs lekcji)*, Minsk.
10. Kowalik T. (2009), *Kapitalizm kasyna* W: J. Kutyla i in. (red.) *Kryzys. Przewodnik krytyki politycznej*, tom VIII, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
11. Krajewski A. (2015), *Złota tragedia*. Dziennik Gazeta Prawna, 10-12 lipca.
12. Krugman P. (2009), *Wprowadzenie do Ogólnej teorii zatrudnienia, procentu i pieniądza Johna Maynarda Keynesa* W: J. Kutyla i in. (red.) *Kryzys. Przewodnik krytyki politycznej*, tom VIII, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
13. Piketty T. (2013), *Krótką historią nierówności*, W: *Nierówności*, Nr 39, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
14. Piketty T. (2015), *Ekonomia nierówności*. Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
15. Piketty T. (2015), *Kapitał w XXI wieku*. Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
16. Sachs J. (2009), *Na gruzach światowych finansów, czyli projekt nowego Bretton Woods* W: J. Kutyla i in. (red.) *Kryzys. Przewodnik krytyki politycznej*, tom VIII, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
17. Sierakowski S. (2009), *Historia kryzysu i kryzys historii*, W: J. Kutyla i in. (red.) *Kryzys. Przewodnik krytyki politycznej*, tom VIII, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
18. Skidelsky R. (2012), *Keynes, powrót mistrza*. Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
19. Stiglitz E.J. (2009), *Głos ma opozycja*, W: J. Kutyla i in. (red.) *Kryzys. Przewodnik krytyki politycznej*, tom VIII, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
20. Toporowski J. (2015), (w rozmowie z Rafałem Wosiem) *Zrozumieć rynek. Dla uprzywilejowanych grup zasobnych w kapitał to, co racjonalne dla gospodarki, często oznacza naruszenie ich interesów*, Dziennik Gazeta Prawna, 10-12 lipca.
21. Wesołowski S. (2016), *Założenia społecznej gospodarki rynkowej w Niemczech*, www.pte.pl/pliki/2/11/dr_St_Wesolowsk_Referat_na_konferencje_II.pdf, dostęp z dnia 14.01.2016.
22. Woś R. (2014), *Dziesięć choroba liberalizmu*, Wydawnictwo Studio EMKA, Warszawa.
23. Woś R. (2015), *Keynes powraca. Tylko który?* Dziennik Gazeta Prawna, 23-24 maja.
24. Woś R. (2015a), *Nowe idee*, Dziennik Gazeta Prawna, 27 lutego – 1 marca.
25. Zawiślak M. A. (2011), *O kwantach, rynkach, ekonomistach. Ikebana zdarzeń i paradoksów*. Wydawnictwo Poltext, Warszawa.